

Електронний журнал «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019). Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292. Ефективна економіка. 2023. № 12.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2023.12.39>

УДК [331.5 + 331.4 +331.2] : [338.1 : 338.2]

Л. Г. Богуш,

*к. е. н., старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу досліджень ризиків у сфері зайнятості населення, Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6196-3781>*

РОБОЧА СИЛА УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ І ВІДТВОРЕННЯ В УМОВАХ ПОТОЧНИХ СУСПІЛЬНО- ЕКОНОМІЧНИХ ВИКЛИКІВ

L. Bogush,

PhD in Economics, Senior Researcher, Leading Researcher of the Department for Risk Studies in the Population Employment Sphere, Ptoukha Institute for Demography and Social Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine

UKRAINE'S WORKFORCE: PROBLEMS OF USE AND REPRODUCTION IN THE CONDITIONS OF MODERN SOCIO- ECONOMIC CHALLENGES

В статті визначені важливі проблеми використання і відтворення робочої сили, функціонування сфери зайнятості України, що залишатимуться актуальними на різних етапах повоєнного відродження, зважаючи на їх вплив на реалізацію чинників конкурентоспроможності

національної економіки в глобалізованому світі (потреби: диверсифікації господарського комплексу і його територіальних підсистем; пошвидшеного розвитку і кластеризації інноваційних та наукоємних видів діяльності; підвищення та реалізації стандартів продуктивної зайнятості, гідної праці та якості життя; подолання втрат, наслідків військових дій). Ефективність використання і відтворення робочої сили є одним з ключових чинників конкурентоспроможного господарювання, збалансованого функціонування сфери зайнятості, суспільного прогресу, соціальної злагоди в умовах спектру суспільно-економічних викликів, що супроводжують поширення нео- та постіндустріальних укладів.

The article identifies important problems for Ukraine's workforce using and reproducing, its employment sphere functioning, which will remain relevant at various stages of the post-war revival, taking into account their influence on the implementation of the national economy's competitiveness factors in the globalized world (needs for: the economic complex' and its territorial subsystems' diversification; accelerated development and clustering of innovative and knowledge-intensive types of activities; raising and fulfilling standards of productive employment, decent work and life quality; overcoming military operations' losses and consequences). The effectiveness of the workforce' use and reproduction is one of the key factors for competitive businesses' management, balanced employment sphere' functioning, socium progress and social harmony in the conditions of socio-economic challenges' spectrum that have been accompanying the neo- and post-industrial modes' dissemination. The organization, the regulation priorities for the national labor force' reproducing and using, trends and problems of the employment sphere' functioning determine a multiplicative cluster of incentives and disincentives for the life quality in Ukraine in a number of its manifestations, among which, in particular, – the characteristics of the living environment (household, work), resource base, indicators and peculiarities of human resources' reproduction and use that are of great

importance for recovering from war losses and damages in Ukrainian post-war realities against the further globalization and European integration processes' background. Highlighted socio-economic challenges and factors for their favorable implementation, while being potentiating by socially recognized life quality standards, outline long-term material and immaterial incentives and motivators of individual and community human development, parameters and processes of diversification of the national economy' and the labor market' territorial segments, and therefore – expectations and sustainability of positive post-war socio-economic and, among other, demographic, professional and qualification, migration shifts.

Ключові слова: *робоча сила, сфера зайнятості, конкурентоспроможність, продуктивна зайнятість, людський розвиток, виклики глобалізації та євроінтеграції, соціально-економічна політика України.*

Keywords: *workforce, employment sphere, competitiveness, productive employment, human development, challenges of globalization and European integration, Ukraine' socio-economic policy.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Ефективність відтворення і використання робочої сили є одним з ключових чинників конкурентоспроможного господарювання, збалансованого функціонування сфери зайнятості, суспільного прогресу, соціальної злагоди в умовах спектру сучасних суспільно-економічних викликів. У контексті категорії «робоча сила» ці виклики найбільш агреговано доцільно класифікувати за напрямками створення обов'язкових умов, ризиків, проблем: забезпечення її конкурентоспроможності, відтворення людських ресурсів і людського капіталу згідно з вимогами нео- та постіндустріальних укладів економіки; засвоєння, адаптації стандартів і практик життєдіяльності (побутової,

виробничої, освітньої, знаннє- та інновацієгенеруючої), що набувають глобального значення, зокрема, в аспектах впливу на рівень і якість життя, трактовки та оцінки параметрів зазначених суспільних явищ; світо- і макрорегіональної інтеграції; пом'якшення і подолання втрат, збитків, наслідків – прямих та опосередкованих, поточних і віддалених – природних та антропогенних дестабілізуючих станів і катастроф (зокрема, військових дій та воєнного стану в Україні).

Нео- та постіндустріальні економічні уклади дедалі стрімкіше поширюються світом водночас із зростанням ролі робочої сили, особистісних вмінь і навичок у господарських і власне виробничих процесах, інтенсифікацією спектру комунікацій (у т. ч. транскордонної логістики), глобалізацією сукупності практик життєдіяльності компактних людських спільнот (до рівня окремих державних утворень та їх політичних об'єднань включно). Засади та пріоритети відтворення і використання робочої сили, системні процеси унормування та дерегуляції різних аспектів функціонування сфер зайнятості, формування і реалізації людського капіталу, послідовність відповідних довготривалих орієнтирів слугують підґрунтям трансляції і вдосконалення рівня та якості життя всього населення, тобто факторів, що (поряд із системністю національної політики інноваційної модернізації, диверсифікації економіки, суспільної солідаризації, у т. ч. засобами соціального забезпечення) здійснюють потужний зворотний вплив на темпи сталого конкурентоспроможного розвитку країн, їх політичних та економічних макрорегіональних союзів.

Організація (інститути, механізми, інструменти), пріоритети регулювання діяльності з відтворення і використання вітчизняної робочої сили, тенденції та проблеми функціонування сфери зайнятості визначають мультиплікативний кластер стимулів і дестимуляторів рівня та якості життя в низці їх проявів. Серед останніх, зокрема, – характеристики середовища життєдіяльності (побутового, трудового), ресурсна база, показники та особливості людського розвитку і формування людського капіталу, що

зберігатимуть велике значення як у реаліях воєнного стану, так і під час пост-воєнних стабілізації, відродження, реалізації євроінтеграційних прагнень України на тлі загострення конкурентної боротьби, що супроводжуватиме подолання наслідків світової економічної рецесії, процеси подальшої глобалізації у спектрі їх національних та макрорегіональних загроз і ризиків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми, особливості, механізми використання і відтворення вітчизняної робочої сили в контексті сприятливої реалізації системних суспільно-економічних викликів, пом'якшення і подолання загроз поточного періоду, очікувань конкурентоспроможного повоєнного відродження України висвітлюються у працях, де:

- розробляються методологічні засади використання людського капіталу і потенціалу зайнятості, суспільних інститутів її організації в реаліях національної ринкової економіки в глобалізованому світі [1–3];
- визначаються позитивні і негативні тенденції функціонування сфери зайнятості, загальнодержавної і територіальних практик відтворення та підвищення ефективності використання робочої сили у ближчий передвоєнний період, а також в умовах поточних військових дій і відтермінованих негативних наслідків воєнного стану [4–6];
- обґрунтовуються підходи до підвищення ефективності стратегії та політики продуктивної зайнятості населення, в. т. ч. на засадах модернізації інфраструктури ринку, збалансування пропозиції робочої сили і попиту на неї, підвищення конкурентоспроможності її професійно-кваліфікаційних характеристик на індивідуальному та спільнотному рівнях [7–9].

Разом з тим, подальшого виявлення потребують проблеми, що здійснюватимуть найгостріший вплив на конкурентоспроможність вітчизняної робочої сили та економіки, продуктивну зайнятість населення на етапах повоєнної стабілізації та подальшої розбудови України.

Постановка завдання. Метою статті є визначення проблем використання і відтворення робочої сили України в умовах викликів

суспільно-економічного розвитку та загроз функціонування сфери зайнятості, що залишатимуться актуальними на різних етапах повоєнного відродження, зважаючи на їх вплив на реалізацію чинників конкурентоспроможності національної економіки в глобалізованому світі (а саме потреби: диверсифікації господарського комплексу і його територіальних підсистем; поштовху розвитку і кластеризації інноваційних та наукоємних видів діяльності; підвищення та реалізації стандартів продуктивної зайнятості, гідної праці та якості життя).

Виклад основного матеріалу дослідження. Узагальненими ключовими факторами спрямованості та якості процесів формування і використання робочої сили та людського капіталу загалом є:

- сукупні (прямі та опосередковані) видатки на їх відтворення – фінансові, інші матеріальні – у собівартості та вартості продукції кожного з видів економічної діяльності, особливо у ланках спеціалізації на національному і зовнішніх ринках;
- унормований потенціал і реалії практики місцевих бюджетів щодо акумуляції податків суб'єктів господарювання за місцем розташування їх виробничої бази та ведення економічної діяльності;
- механізми розподілу і перерозподілу бюджетних та інших цільових коштів у практиках соціального забезпечення і захисту (зокрема, інклюзивних), нарощування індивідуального та спільного людського потенціалу, активізації зайнятості та підприємницьких ініціатив населення.

Актуальність диверсифікації територіальних компонентів національної економіки (зокрема, за рахунок нарощування обсягів інноваційних та наукоємних видів діяльності із швидким оборотом коштів, привабливим для підприємництва), удосконалення та послідовного виконання суспільно прийнятних орієнтирів продуктивної зайнятості, гідної праці, а також якості трудового і позатрудового життя аргументують зроблені в 2023 р. прогнози Мінекономіки щодо потреби залучення впродовж наступних десяти років на ринок праці України принаймні 4,5 млн. осіб працівників [10]. Масштабні

військові дії змушують очікувати катастрофічні втрати економічного активного населення. За даними ООН, кількість зареєстрованих у країнах світу українських біженців станом на 2023 р. становила 6,3 млн. осіб; від 40 до 60% мігрантів можуть лишитися за кордоном, оскільки з плином часу схильність до повернення (в першу чергу сімей з дітьми, молоді) помітно знижується [10]. За найбільш зваженими, на нашу думку, оцінками, у результаті військових дій та очікуваної незворотної міграції Україна втратить аж до 23–32% працездатного населення [11–13].

Згідно з аналізом вакансій, які роботодавці подавали до Державної служби зайнятості, в середині 2023 р. найчастіше шукали: кваліфікованих робітників з інструментом – 21%; робітників з обслуговування, експлуатації устаткування та машин – 16%; працівників сфери торгівлі та послуг – 15% [14]. Однак середній розмір заробітної плати у цих вакансіях становив лише 11 тис. грн. Отже, власну потребу в кваліфікованих робітниках (навіть доволі вузької спеціалізації) роботодавці фінансувати не готові. Так, за даними Профспілки будівельної галузі, дуже низькою є зарплата кранівників та будівельників – навіть із неофіційною частиною зарплати такі працівники нині рідко можуть заробити більше 20 тис. грн. [15]. Станом на 2023 р. фахівці Профбуду оцінювали гідну оплату праці, що також гарантує її безпеку для зайнятих, в розмірі 200 грн. / годину.

Популярні нині безтарифні системи оплати праці та корпоративні стандарти оцінки відповідності кваліфікації зайнятих займаним ними посадам і обсягу посадових обов'язків, що слабо узгоджуються з відповідними державними стандартами, сприяють численним маніпуляціям із розмірами оплати праці та фондом заробітної плати підприємств. Джерелом проблем визнають нечіткість регламентації безтарифних систем оплати праці у вітчизняному законодавстві, що дозволяє роботодавцям економити на фонді оплати праці за рахунок найманого працівника за умови сплати ЄСВ з місячної мінімальної зарплати.

Згідно із листом Мінсоцполітики від 20.03.2017 р. № 766/0/101-17/28,

для працівників з погодинною оплатою має дотримуватися державна гарантія – мінімальна зарплата в погодинному (а не в місячному) розмірі. Отже, якщо працівник, якому встановлено погодинну тарифну ставку або праця оплачується за визначеними роботодавцем кваліфікаційними характеристиками і певними результатами роботи, виконав місячну норму праці, а розмір нарахованої зарплати виявився меншим за мінімальну місячну, то доплата до неї не проводиться. В свою чергу, згідно з абз. 2 ч. 5 ст. 8 Закону «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов’язкове державне соціальне страхування» від 08.07.2010 р. № 2464, а також із роз’ясненням ДФС від 13.04.2018 р. № 1549/ПК/15-32-13-01-10, зарплата за місяць може бути меншою за розмір місячної мінімальної оплати праці, не зобов’язуючи доплачувати працівнику. При цьому контролюється лише обов’язковість відрахування ЄСВ.

Значну роль у накопиченні та загостренні проблем використання і відтворення робочої сили, що впливають на збалансованість територіальних підсистем сфери зайнятості, стан і перспективи вітчизняних демографічних та міграційних процесів, відіграє орієнтація влади на послідовне зниження ролі профспілок, скорочення масштабів колективно-договірного регулювання умов зайнятості та праці.

На переконання регіональних об’єднань профспілок України, зокрема, висловлене ще в 2021 р., взятий владою курс на впровадження неоліберальної політики в економіці та соціальній сфері, послаблення регулюючої функції держави, а також відсутність дієвого соціального діалогу (особливо в частині встановлення низки значущих соціальних мінімумів) призводить до поглиблення несправедливого розподілу результатів праці та зростання бідності, дестабілізації попиту і пропозиції на ринку праці, подальшого нарощування транскордонної трудової міграції, загострення соціального протистояння в країні [16]. За сприяння влади значна частина роботодавців ухиляється від колективних переговорів. За 2010-2015 рр. кількість колективних договорів, укладених та зареєстрованих в Україні,

скоротилась на 27,6% (із 105 тис. до 76 тис.), за 2010-2017 рр. – на 39,7% (до 63,4 тис.), за 2010-2021 рр. – на 58,9% (до майже 43,2 тис.) [17; 18]. Колективними договорами наприкінці 2021 р. було охоплено 5064,4 тис. або 70,2% облікової кількості штатних працівників [18].

За результатами соціологічних досліджень відповідності зайнятості критеріям гідної праці, проведених у низці населених пунктів і регіонів, найменше колективно-договірним регулюванням нині охоплені працівники економічної діяльності з тимчасового розміщення та організації харчування, оптової і роздрібною торгівлі, ремонту автотранспортних засобів і мотоциклів, операцій з нерухомим майном [17]. Водночас високим залишається рівень укладання колективних договорів у промисловості, фінансовій та страховій діяльності, мистецтві, спорті, розвагах та відпочинку. Неоднорідним є також рівень виконання положень колективних договорів за оцінкою найманих працівників. Найвищі його показники спостерігаються в професійній, науковій та технічній діяльності, найгірші – в освіті та операціях з нерухомим майном [17].

Процеси приватизації та інші форми реорганізації державних підприємств, які проводяться з метою наповнення держбюджету, виявили низку гострих проблем додержання соціально-трудових прав їх колективів, що впливають на збереження професійно-кваліфікаційного потенціалу галузей та економіки загалом. За оцінкою профспілки «Машприлад», однією з головних проблем є максимальне збереження висококваліфікованих працівників, забезпечення їх захисту та виконання в процесі реорганізації вимог чинного трудового законодавства [19].

Галузеві профспілки також часто відмічають суттєві протиріччя між унормованими параметрами адаптації трудового законодавства України до спільного права ЄС, впровадженням міжнародних норм організації і безпеки праці та реаліями вітчизняної практики реформування сфери зайнятості. Фахівці профспілки працівників АПК та міжнародної організації профспілки IUF, зокрема, виявили протиріччя між низкою ратифікованих Україною

документів (Конвенціями МОП № 129 про інспекцію праці в сільському господарстві, № 135 про захист прав представників працівників на підприємстві та можливості, що їм надаються, № 155 про безпеку та гігієну праці та виробниче середовище, № 184 про безпеку та гігієну праці в сільському господарстві) та розробленим Мінекономіки проектом закону «Про безпеку та здоров'я працівників на роботі» [20]. Профспілкова спільнота вважає, що цей проект звужує права і гарантії робітників на здорові умови праці. Насамперед, йдеться про ризики на робочому місці, безпеку та здоров'я жінок-працівниць у сільському господарстві, забезпечення особливих потреб жінок у зв'язку з вагітністю, грудним вигодовуванням та репродуктивним здоров'ям [20].

Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо спрощення регулювання трудових відносин у сфері малого і середнього підприємництва та зменшення адміністративного навантаження на підприємницьку діяльність», який було ухвалено 19.07.2022 р., за висновком ФПУ, значно обмежив трудові права та гарантії сотень тисяч працівників цієї категорії, запровадивши крайні форми лібералізації трудових відносин та дискримінацію стосовно прав працівників, які працюють на підприємствах із штатом до 250 осіб [21]. За висновками експертів, положення цього Закону суперечать Конституції України, Конвенціям МОП, Директивам ЄС та призводять до погіршення умов зайнятості через нав'язування працівнику в індивідуальному трудовому договорі невігідних умов, ослаблення механізмів реалізації законної правозахисної ролі профспілок. Швидким результатом виконання зазначеного Закону стане руйнація балансу інтересів сторін трудового договору, формалізація можливостей абсолютного диктату роботодавця стосовно працівника [21].

111-та Міжнародна конференція праці наголосила на необхідності системного узгодження політичних дій з соціальною проблематикою на міжнародному, регіональному, національному рівнях, оскільки лише така стратегія дозволить протистояти зростаючій економічній нерівності (зокрема,

у вимірах: позбавлення громадян соціального захисту; оплати праці, нижчої за прожитковий мінімум; тенденції до банкрутства мікро- і малих підприємств; гендерної нерівності в оплаті праці, коли жінки в середньому заробляють на 20% менше за колег – чоловіків) [22]. Слід відмітити, що в першій половині 2023 р. в Україні заробітні плати чоловіків були вищі, ніж у жінок, майже на 19% [23]. Пріоритетами МОП оголосила: забезпечення збалансованого врахування екологічних, економічних і соціальних аспектів, зокрема, під час перебудови міжнародної фінансової системи; проведення узгодженої політики з питань соціального захисту і гідної праці, нарощування інвестицій у цю сферу [22].

Вже ближчим часом Україну (як і світ в цілому) очікують численні економічні та соціальні виклики, пов'язані із подоланням наслідків економічної рецесії, подальшою глобалізацією національних ринків водночас із сегментацією галузевих зовнішніх ринків, цифровізацією праці, переходом до нових професійних стандартів внаслідок розширення переліку та модернізації широкого кола видів діяльності, професій, спеціальностей, що стимулюватиме перегляд відповідного національного класифікатора. Як наслідок, прогнозується згортання робочих місць у традиційних секторах економіки, масштабне поширення нестандартних форм зайнятості, що, серед іншого, зумовить обмеження профспілкових механізмів захисту найманої праці [16].

Впродовж наступних 5 років на світовому ринку праці буде втрачено 83 млн. робочих місць та створено 69 млн. нових, що призведе до ліквідації принаймні майже 17% робочих місць [24]. Найбільше скорочення загрожує адміністративним посадам та робочим місцям у сферах безпеки і торгівлі. Через очікування автоматизації та цифровізації деяких виробничих процесів без роботи можуть залишитися касири, бухгалтери, адміністратори, секретарі та низка інших працівників, серед яких: охоронці; домашні робітники; збиральники та фабричні робітники; працівники поштової служби; банківські касири; продавці магазину; фахівці з телемаркетингу; працівники з

обслуговування клієнтів; менеджери з бізнес-обслуговування та адміністрування; продавці від дому до дому (у полях), вуличні торговці, а також суміжні працівники. З суттєвими проблемами зіткнуться працівники з базовою освітою та жінки, оскільки роботодавці шукатимуть досвідчених фахівців та чоловіків для робітничих вакансій [24].

Прогнозовані світові тенденції, помножені на застарілу структуру, незадовільну диверсифікацію, вагому ресурсно-сировинну і логістично-транспортну спеціалізацію національної економіки і її територіальних підсистем, можуть гостро позначитись на сфері зайнятості України, якщо порівняти їх із сучасною динамікою попиту на ринку праці.

За даними Work.ua, у п'ятірці найзатребуваніших посад влітку 2023 р., зокрема, стабільно домінували: продавець-консультант, менеджер з продажу, водій, кухар, бухгалтер. Найбільший приріст, в свою чергу, в червні 2023 р. показала лише сезонна незначна група вакансій вчителя початкових класів (+44%, в абсолютному вимірі – приблизно від 2,3 до 5,9% сукупного попиту на згадані вище найбільш затребувані посади), що пов'язано з пошуком приватними школами та дитячими садками тимчасового персоналу для підготовки дітей до школи в період літніх канікул.

У жовтні 2023 р. найбільше вакансій пропонувалося за категоріями: «Робочі спеціальності, виробництво» (приріст +2% до вересня 2023 р., 20018 вакансій); «Сфера обслуговування» (19417 пропозицій роботи, на 4% менше, ніж у вересні); «Продаж, закупівля» (+2%, 14012); «Роздрібна торгівля» (-1%, 12755); «Логістика, склад, ЗЕД» (+3%, 11265); «Готельно-ресторанний бізнес, туризм» (-7%, 10518); «Медицина, фармацевтика» (6583 вакансій, -1% до вересня). За рівнем приросту попиту на працівників найпомітнішим він був у страхуванні (+7%, 205 вакансій), охороні та безпеці (+5%, 2164), операціях з нерухомістю (+5%, 767), юриспруденції (+4%, 1245); фінансах та банківській справі (+3%, 4300 вакансій). Серед посад найшвидше зростала потреба в майстрах шиномонтажу (+23% до вересня), кур'єрах (+22%), кранівниках (+17%), дизайнерах меблів (+14%), медіабасерах

(+14%), укладальниках (+12%), офіс-менеджерах (+10%), координаторах із збуту (+10%).

Отже, спрямованих у віддалену перспективу орієнтирів змін на ринку праці, пов'язаних з інноваційною модернізацією національної економіки, підвищенням у структурі зайнятості частки висококваліфікованих робітників і фахівців за ланками спеціалізації, поки не простежується.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямі.

Проблеми, що здійснюватимуть найпомітніший вплив на значущі аспекти використання і відтворення робочої сили на етапах повоєнної стабілізації та подальшої розбудови України, знижуючи конкурентоспроможність вітчизняного людського капіталу та економіки загалом, ускладнюючи диверсифікацію господарського комплексу, удосконалення професійно-кваліфікаційного потенціалу, забезпечення продуктивної зайнятості населення, реалізацію стандартів гідної праці, якості трудового і позатрудового життя, передусім полягають у:

- безсистемності та незадовільній послідовності вітчизняної політики узгодження економічної, зовнішньоекономічної та соціальної проблематики в напрямі протистояння економічній нерівності та низькій ефективності соціального захисту;
- невідповідності мінімальних гарантій оплати праці суспільно прийнятним стандартам життєдіяльності, що узагальнюють фізіологічний і соціальний прожиткові мінімуми;
- поширеній практиці невідповідності пропонованої оплати праці складності виконуваної роботи, а також попиту та окремі спеціальності та спеціалізації на ринку праці (зокрема, на робітників з інструментом, працівників з обслуговування, експлуатації устаткування та машин, інженерно-технічних фахівців);
- маніпулятивних практиках економії на фонді оплати праці завдяки незадовільному контролю за аргументованістю безтарифних систем оплати праці, а також корпоративних стандартів оцінки відповідності кваліфікації

зайнятих займаним ними посадам та обсягу посадових обов'язків;

- погіршенні нормативно-правового забезпечення низки соціально-трудових прав зайнятих під приводом реформування трудового законодавства, зокрема, у відповідності з вимогами Угоди про асоціацію з ЄС, а також зовнішніх кредиторів;

- скороченні масштабів колективно-договірного регулювання умов зайнятості та праці, особливо на підприємствах з кількістю зайнятих до 250 осіб; послідовному усуненні профспілок від дієвих механізмів відстоювання стандартів гідної праці;

- неминучій трансформації національних і макрорегіональних ринків праці під впливом: необхідності подолання світом наслідків економічної рецесії; подальшої глобалізації ринків товарів і послуг водночас з посиленням конкуренції на галузевих зовнішніх ринках; цифровізації праці; модернізації професійно-кваліфікаційних стандартів на фоні диверсифікації інноваційних видів діяльності та їх кластерів; контрверсійних тенденцій поширення нестандартних форм зайнятості та ускладнення внаслідок цього практик і механізмів захисту найманої праці.

Суспільне визнання та сталий прогрес комфортних кількісно-якісних параметрів побутової і трудової життєдіяльності відіграють ключову роль в удосконаленні професійно-кваліфікаційних параметрів робочої сили, започаткуванні та реалізації стимулів диверсифікації сфери зайнятості та територіальних ринків праці, розширенні зовнішньоекономічної спеціалізації країни, підвищенні конкурентоспроможності національного виробника і працівника у кластерах ланок модерних технологічних укладів (нео-, постіндустріальних).

Подальші розвідки за темою статті доцільно проводити в напрямі дослідження чинників і механізмів удосконалення кількісно-якісних параметрів вітчизняної робочої сили на засадах підвищення якості життєдіяльності працівників та членів їх сімей, що ґрунтується на:

- узгодженості механізмів гарантування гідної оплати праці, соціального

захисту та активізації економічних, освітніх ініціатив населення працездатного і передпрацездатного віку, що забезпечують достатність трудових доходів та перерозподілених ресурсів соціального забезпечення задля природного та професійно-кваліфікаційного відтворення сукупної робочої сили, її трудової і соціальної мобільності, стимулювання спектру вразливих категорій, прогресивного пенсійного забезпечення;

- комфортності соціокультурних та суспільно-політичних умов і тенденцій розвитку країни для спектру етно-релігійних спільнот, що її населяють, у т. ч. життєздатності цінностей та орієнтирів консолідації та еволюції макросоціальної системи;
- стані природних та антропогенних компонентів довкілля, їх збалансованості та ергономічності в контексті принципів сталого розвитку.

Література

1. Павлюк Т. І. Зайнятість як економічна категорія: її роль у функціонуванні ринкової економіки. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. Вип. 14. С. 26–31.
2. Лісогор Л. С., Руденко Н. В., Чувардинський В. О. Конкурентоспроможність робочої сили: проблеми формування та реалізації в умовах інноваційних змін на ринку праці. *Економіка і організація управління*. 2018. Вип. 3. С. 24–36.
3. Волківська А. М., Осовська Г. В., Аксьонова О. В., Осовський О. А., Ніколайчук С. В. Удосконалення механізму управління зайнятістю населення в контексті стратегічного соціально-економічного розвитку регіону. *Ефективна економіка*. 2021. № 12. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/12_2021/77.pdf. (дата звернення: 11.12.2023). DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2021.12.75>.
4. Сьомченко В. В., Конєва А. В. Дослідження сучасного стану трудових ресурсів України. *Ефективна економіка*. 2021. № 4. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/4_2021/109.pdf. (дата звернення:

11.12.2023). DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2021.4.107>.

5. Ринок праці України в умовах воєнного стану: деякі аналітичні оцінки. НІСД, 2022. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-04/oglyad_rinokpraci_0.pdf. (дата звернення: 11.12.2023).

6. Томчук О. В. Аналіз трендів розвитку ринку праці в Україні: ключові зміни та виклики воєнного часу. *Innovation and Sustainability*. 2023. № 2. С. 110–119. DOI: <https://doi.org/10.31649/ins.2023.2.110.119>.

7. Федотова Т. А., Красноштан Ж. А. Політика регулювання та стан зайнятості в країнах Європи: досвід для України. *Приазовський економічний вісник*. 2018. Вип. 6 (11). С. 410–416.

8. Шевченко О. О., Антіпова О. М., Кича І. М. Державна соціальна політика у сфері зайнятості населення: питання реалізації та реформування. *Економічний простір*. 2020. № 159. С. 147–151. DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/159-30>.

9. Карпій О. П., Качмар С. А. Маркетинговий аналіз попиту та пропозиції на ринку праці України. *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення та проблеми розвитку*. 2021. № 2 (6). С. 181–192.

10. Експерти обговорили потребу збереження людського капіталу задля відновлення України після перемоги. *Український союз промисловців і підприємців*. 28.07.2023. URL: <https://uspp.ua/news/ostanni-novyny/2019/depopulatsiia-nemynucha-eksperty-obhovoryly-potrebu-zberezhennia-liudskoho-kapitalu-zadlia-vidnovlennia-ukrainy-pislia-peremohy>. (дата звернення: 11.12.2023).

11. Вплив кризи в Україні на сферу праці: попередні оцінки. МОП, 2022. 11 с. URL: https://ukraine.un.org/sites/default/files/2022-05/UKR_Brief%20note_11May-2022.pdf. (дата звернення: 11.12.2023).

12. Богдан Т. Як повернути українських біженців додому після війни. *Економічна правда*. 28.12.2022. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/12/28/695503/>. (дата звернення:

11.12.2023).

13. Потапенко В., Каплан Ю., Двігун А., Валевський О., Токман В., Степико М., Головка А. Соціально-демографічна ситуація в Україні: шляхи подолання наслідків війни. *Національний інститут стратегічних досліджень*. 24.11.2022. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/sotsialno-demohrafichna-sytuatsiya-v-ukrayini-shlyakhy-podolannya>. (дата звернення: 11.12.2023).

14. Робота – 2023: на які професії найбільший попит, максимальні та середні зарплати. *Федерація професійних спілок України*. 20.07.2023. URL: <https://www.fpsu.org.ua/materialy/24770-robota-2023-na-iaki-profesii-naibilshyi-popyt-maksymalni-ta-seredni-zarplaty.html>. (дата звернення: 11.12.2023).

15. 200 грн./годину – гідна оплата праці. *Профбуд*. 20.07.2023. URL: <http://www.profbud.org.ua/company-details/10>. (дата звернення: 11.12.2023).

16. Засідання Ради ОПХО. *Об'єднання профспілок Харківської області*. 25.11.2021. URL: <http://opkho.com.ua/609-2/>. (дата звернення: 11.12.2023).

17. Самолюк Н. М., Юрчик Г. М. Стан та проблеми колективно-договірного регулювання трудових відносин на локальному рівні. *Устойчивое развитие экономики: состояние, проблемы, перспективы*. Пинск : ПолесГУ, 2019. С. 93–95.

18. Стан укладання колективних договорів за видами економічної діяльності на 31 грудня 2021 року. Державна служба статистики України. 2022. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>. (дата звернення: 11.12.2023).

19. Профспілка «Машприлад» ініціювала нараду з проблемних питань, що виникли під час реорганізації підприємств. *Федерація професійних спілок України*. 28.07.2023. URL: <https://www.fpsu.org.ua/materialy/24816-profspilka-mashprylad-rozhlianuto-problemni-pytannia-shcho-vynykly-pid-chas-reorhanizatsii-pidpryemstv-haluzi-2.html>. (дата звернення: 11.12.2023).

20. 12 липня 2023 року відбувся онлайн-семінар на тему

«Покращення охорони здоров'я та безпеки праці в сільському господарстві України». *Профспілка працівників АПК*. 12.07.2023. URL: http://profapk.org.ua/news/news_apk/3270.html. (дата звернення: 11.12.2023).

21. Відкритий лист СПО об'єднань профспілок України до парламентарів України із закликом не голосувати за проєкт закону № 5371! *Федерація професійних спілок України*. 23.05.2022. URL: <http://profzviazku.org.ua/novini/novina/article/vidkritii-list-spo-objednan-profspilok-ukrajini-do-parlamentariv-ukrajini-iz-zaklikom-ne-golosuvati-z.html>. (дата звернення: 11.12.2023).

22. Потрібна глобальна коаліція за соціальну справедливість! *Федерація професійних спілок України*. 13.06.2023. URL: <https://www.fpsu.org.ua/materialy/24571-potribna-hlobalna-kaolitsiya-za-sotsialnu-spravedlyvist.html>. (дата звернення: 11.12.2023).

23. Статистика. Жінки в Україні заробляють на 19% менше за чоловіків. *Федерація професійних спілок України*. 15.05.2023. URL: <https://www.fpsu.org.ua/materialy/24403-zhinky-v-ukraini-zarobliaiut-na-19protsent-menshe-za-cholovikiv.html>. (дата звернення: 11.12.2023).

24. Трансформація ринку праці: що буде з роботою через 5 років. *Федерація професійних спілок України*. 19.06.2023. URL: <https://www.fpsu.org.ua/materialy/24600-transformatsiia-rynku-pratsi-shcho-bude-z-robotoiu-cherez-5-rokiv.html>. (дата звернення: 11.12.2023).

References

1. Pavliuk, T.I. (2016), "Employment as an economic category: its role in the market economy' functioning", *Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky*, vol. 14, pp. 26–31.
2. Lisohor, L.S., Rudenko, N.V., and Chuvardyns'kyj, V.O. (2018), "The workforce' competitiveness: problems of formation and realization in the conditions of the labor market' innovative changes", *Ekonomika i orhanizatsiia upravlinnia*, vol. 3, pp. 24–36.

3. Volkivs'ka, A.M, Osovs'ka, H.V., Aks'onova, O.V., Osovs'kyj. O.A., and Nikolajchuk, S.V. (2021), "Improvement of the mechanism of population employment' management in the context of strategic socio-economic development of the region", *Efektivna ekonomika*, vol. 12, available at: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/12_2021/77.pdf (Accessed 11 Dec 2023).
4. S'omchenko, V.V., and Konieva, A.V. (2021), "Study of the current state of Ukraine' labor resources", *Efektivna ekonomika*, vol. 4, available at: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/4_2021/109.pdf (Accessed 11 Dec 2023).
5. National Institute for Strategic Studies (2022), "Ukraine' labor market under martial law: some analytical assessments", available at: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-04/oglyad_rinokpraci_0.pdf (Accessed 11 Dec 2023).
6. Tomchuk, O.V. (2023), "Analysis of labor market' development trends in Ukraine: key changes and challenges of wartime", *Innovation and Sustainability*, vol. 2, pp. 110–119.
7. Fedotova, T.A., and Krasnoshtan, Zh.A. (2018), "Regulation policy and employment situation in European countries: experience for Ukraine", *Pryazovs'kyj ekonomichnyj visnyk*, vol. 6 (11), pp. 410–416.
8. Shevchenko, O.O., Antipova, O.M., and Kycha, I.M. (2020), "State social policy in the population employment' sphere: issues for implementation and reformation", *Ekonomichnyj prostir*, vol. 159, pp. 147–151.
9. Karpij, O.P., and Kachmar, S.A. (2021), "Marketing analysis of demand and supply in the Ukrainian labor market", *Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia ta problemy rozvytku*, vol. 2 (6), pp. 181–192.
10. Ukrainian Union of Industrialists and Entrepreneurs (2023), "Experts discussed the need to preserve human capital for the recovery of Ukraine after the victory", available at: <https://uspp.ua/news/ostanni-novyny/2019/depopuliatsiia-nemynucha-eksperty-obhovoryly-potrebu-zberezhennia-liudskoho-kapitalu-zadlia-vidnovlennia-ukrainy-pislia-peremohy> (Accessed 11 Dec 2023).

11. ILO (2022), “The impact of the crisis in Ukraine on the labor sphere: preliminary assessments”, available at: https://ukraine.un.org/sites/default/files/2022-05/UKR_Brief%20note_11May-2022.pdf (Accessed 11 Dec 2023).
12. Bohdan, T. (2022), “How to return Ukrainian refugees home after the war”, *Ekonomichna pravda*, available at: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/12/28/695503/> (Accessed 11 Dec 2023).
13. Potapenko, V., Kaplan, Yu., Dvihun, A., Valevs'kyj, O., Tokman, V., Stepyko, M., and Holovka, A. (2022), “Socio-demographic situation in Ukraine: ways to overcome the consequences of the war”, *National Institute for Strategic Studies*, available at: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/sotsialno-demohrafichna-sytuatsiya-v-ukrayini-shlyakhy-podolannya> (Accessed 11 Dec 2023).
14. Trade Unions Federation of Ukraine (2023), “Work – 2023: which professions are in the greatest demand, maximum and average salaries”, available at: <https://www.fpsu.org.ua/materialy/24770-robota-2023-na-iaki-profesii-naibilshyi-popyt-maksymalni-ta-seredni-zarplaty.html> (Accessed 11 Dec 2023).
15. Construction Industry Trade Union (2023), “UAH 200 per hour is a decent wage”, available at: <http://www.profbud.org.ua/company-details/10> (Accessed 11 Dec 2023).
16. Trade Unions Association of Kharkiv Region (2021), “Meeting of the Council of the Association of Trade Unions of Kharkiv Region”, available at: <http://opkho.com.ua/609-2/> (Accessed 11 Dec 2023).
17. Samoliuk, N.M., and Yurchyk, H.M. (2019), “The situation and problems of labor relations’ collective bargaining regulation at the local level”, *Ustoychivoye razvitiye ekonomiki: sostoyaniye, problemy, perspektivy*, Polessky State University, Pinsk, pp. 93–95.
18. State Statistics Service of Ukraine (2022), “The status of concluding collective agreements by economic activities as of December 31, 2021”, available

at: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 11 Dec 2023).

19. Trade Unions Federation of Ukraine (2023), “The Mechanical Engineering and Instrument Engineering trade union initiated a meeting on problematic issues that arose during the enterprises’ reorganization”, available at: <https://www.fpsu.org.ua/materialy/24816-profspilka-mashprylad-rozhlianuto-problemni-pytannia-shcho-vynykly-pid-chas-reorhanizatsii-pidpryemstv-haluzi-2.html> (Accessed 11 Dec 2023).

20. Trade Union of Agricultural Complex’ Workers (2023), “Online seminar on the topic “Improving occupational health and safety in Ukrainian agriculture” was held on July 12, 2023”, available at: http://profapk.org.ua/news/news_apk/3270.html (Accessed 11 Dec 2023).

21. Trade Unions Federation of Ukraine (2022), “Open letter of the joint representative body of trade union associations of Ukraine to Ukrainian parliamentarians with appeal not to vote for the draft law No. 5371!”, available at: <http://profzviazku.org.ua/novini/novina/article/vidkritii-list-spo-objednan-profspilok-ukrajini-do-parlamentariv-ukrajini-iz-zaklikom-ne-golosuvati-z.html> (Accessed 11 Dec 2023).

22. Trade Unions Federation of Ukraine (2023), “The global coalition for social justice is needed!”, available at: <https://www.fpsu.org.ua/materialy/24571-potribna-hlobalna-kaolitsiya-za-sotsialnu-spravedlyvist.html> (Accessed 11 Dec 2023).

23. Trade Unions Federation of Ukraine (2023), “Statistics. Women in Ukraine earn 19% less than men”, available at: <https://www.fpsu.org.ua/materialy/24403-zhinky-v-ukraini-zarobliaiut-na-19protsent-menshe-za-cholovikiv.html> (Accessed 11 Dec 2023).

24. Trade Unions Federation of Ukraine (2023), “Labor market transformation: what will happen to work in 5 years”, available at: <https://www.fpsu.org.ua/materialy/24600-transformatsiia-rynku-pratsi-shcho-bude-z-robotoiu-cherez-5-rokiv.html> (Accessed 11 Dec 2023).

Стаття надійшла до редакції 11.12.2023 р.